

SPOKOJENOST ČESKÝCH SENIORŮ S ŽIVOTEM V DŮCHODU*

Jitka Skálová**

Abstract: *The demographic ageing of the population is one of the main attributes of modern society. The topic of demographic ageing is discussed particularly in relation to socio-economic factors, e.g. in the issue of pension reform. Ageing or senior age can be seen through traditional or active ageing theory, and also through disengagement theory, theories of political economy or “third age” theory. By using advanced quantitative methodology, this paper analyzes ČSDA data and focuses on how seniors are satisfied with their life in Czech society and what influences their satisfaction. Significant variables that positively affect life in old age are personal activity and family wealth. Conversely, gender and intense family relationships proved to be non-significant. These variables did not affect the satisfaction of the elderly.*

Key words: *satisfaction, demografic ageing, quantitative methodology.*

*Za konzultaci nad analýzou děkuji PhDr. Františku Kalvasovi, Ph.D. Za poskytnutí hlubšího náhledu do problematiky populačního stárnutí děkuji PhDr. Jaroslavě Hasmanové Marhánkové, Ph.D.

**Mgr. Jitka Skálová, Katedra antropologie, Fakulta filozofická ZČU, skaljit@ksa.zcu.cz.

1. ÚVODEM

Demografické stárnutí populace je jednou z charakteristik současné především západní společnosti. Téma stárnutí populace se stále častěji objevuje ve veřejném, odborném i laickém diskurzu a není možné nahlížet ho jako univerzální problém současného světa, ale spíše jako specifický rys západního světa, kde je nejčastěji spojován se socioekonomickými souvislostmi, jakými jsou např. důchodové reformy. Demografické stárnutí populace se datuje v kontextu západní společnosti do 60. let 20. století a v České republice, která se fenoménu demografického stárnutí společnosti rovněž nevyhýbá, do doby o jednu generaci pozdější – do 90. let 20. století. Česká republika se začala obzvláště po změně politického režimu v roce 1989 potýkat s poklesem porodnosti pod úroveň prosté reprodukce¹ a zároveň s nárůstem seniorů, tzn. jedinců ve věkové kategorii nad 60 let,² jak dokládají údaje z Českého statistického úřadu: „*Za necelých osm let mezi vznikem České republiky a datem sčítání lidu 2001 se věková struktura obyvatelstva republiky výrazně změnila. Podíl dětí do 14 let klesl téměř o pět procentních bodů, z hlediska dlouhodobého vývoje je to ojedinělé tempo poklesu. Podstatně se snížil i podíl mladých lidí ve věku mezi 15 a 19 lety, naopak vzrostlo zastoupení obyvatel ve věku 40–64 let a 65 a více let. Obyvatelé České republiky na začátku 21. století byli tedy v průměru o více než 10 let starší než o století dříve.*“³

Zároveň lze konstatovat, že stáří jako jasně vymezená životní fáze je relativně novým fenoménem, v dřívějších dobách nebyli seniori vnímáni jako specifická, samostatná skupina. Kategorizování seniorů je spojeno zejména s modernizací a oddělením soukromé a veřejné sféry, kdy se část povinností, která dříve náležela rodině, přesouvá na stát, což následně zapříčiňuje ustavení seniorů jako specifické sociální skupiny ve společnosti.

Aktuálnost tématu týkajícího se seniorů a nárůstu seniorské populace v západních společnostech lze identifikovat i v českém kontextu, a to na základě množství publikací či odborných článků, které se tématům zaměřených na seniory či stárnutí věnují (např. Jeřábek 2013; Hasmanová Marhánková 2010 a 2013; Rabušic 1998a, 1998b a 2004; Štílec 2010; Sýkorová 2007; Sýkorová, Šimek a Dvořáková 2005; Kolibová a kol. 2012 a další). Rovněž tato práce je zaměřena na téma spojené se seniorským obdobím života a jejím cílem je analyzovat spokojenost seniorů s jejich životem v období, kdy jsou státem definováni jako „důchodci“, tedy jedinci přijímající od státu finanční příspěvek na zajištění základních potřeb – tzv. důchod. První část textu se věnuje teoriím, které vycházejí z rozličných pohledů na etapu stáří a proces stárnutí. Další část textu je zaměřena na analýzu, a to nejprve na představení hypotéz a proměnných. V úvodní části analýzy zjišťují hrubý vztah mezi subjektivní spokojeností seniorů a 1) jejich sociálním statutem a 2) jejich aktivitou ve stáří. Kausalitu těchto vztahů testují pomocí zavedení třetí proměnné,

¹Úroveň prosté reprodukce je 2,1; současně je v ČR 1,18.

²V roce 2012 bylo v ČR osob ve věku 60+ 2 502 765, což je 24 % obyvatel ČR (ČSÚ (2013): *Obyvatelstvo*, http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/kapitola/0001-13-r_2013-0400_5_10.2014.).

³ČSÚ (2003): *Nejnovější údaje. Statistický portrét stárnoucího obyvatelstva*, http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/statisticky_portret_starnouciho_obyvatelstva_tz031222, 5. 10. 2014.

kteřou je v prvním případě gender respondenta/respondentky a ve druhém případě subjektivní pocit bohatství rodiny respondenta/respondentky. Další část analýzy představuje postupně budované modely, které jsou analyzovány logistickou regresí. K analýze je využit program STATA (Data Analysis and Statistical Software). Závěr práce je věnován diskuzi o nejzajímavějších výsledcích.

2. KONCEPT TRADIČNÍHO VS. AKTIVNÍHO STÁŘÍ

Sociální vědy, resp. sociologie pracují mimo jiné se dvěma protikladnými koncepty stáří, které můžeme identifikovat v současné společnosti. Opozici k tradičně pojímanému stáří, které lze definovat jako stáří pasivní, neproduktivní, finančně neuspokojivé a především zcela závislé na sociální pomoci státu stojí koncept aktivního stárnutí, který přestože může nabývat rozličných forem, totožně odkazuje k aktivitě a soběstačnosti (Hasmanová Marhánková 2010, 212). Koncept aktivního stáří je charakteristický důrazem na zlepšení kvality života stárnoucí populace prostřednictvím aktivního individuálního zapojení se do kultivace seniorského období života, a to například také pomocí co nejdříve participace na pracovním trhu. Světová zdravotnická organizace definuje koncept aktivního stárnutí jako „[p]roces, který maximálně rozvíjí příležitosti pro zdraví, participaci a ochranu seniorů, a tím zvyšuje kvalitu života v období stáří člověka.“⁴

Všeobecně žádoucí stav aktivního stáří představuje v současné době klíčový konceptuální rámec, prostřednictvím kterého je stáří uchopováno. Aktivita ve stáří se zdá být univerzálním dobrem, přičemž většina gerontologických studií demonstruje výhody fyzické a sociální aktivity u těch, kteří se musí potýkat s nemocí, osamělostí, traumatem a neschopností (Katz 2000, 135–136). „Klíčovým motivem se stává snaha zpochybnit mýtus neproduktivního stáří“ (Hasmanová Marhánková 2010, 213), přičemž zmiňovaná aktivita potlačuje představy tradičně pojímaného stáří spojovaného především s pasivitou a závislostí. Aktivita ve stáří zároveň zahrnuje etický a normativní rozměr: vymezuje, jak má „to správné“ stáří vypadat (Hasmanová Marhánková 2010, 216 a 222).

Ne všichni senioři však uznávají pozitiva aktivního přístupu ke stáří, které může být ovlivněno nejen nechtí k aktivitám, biologickými limity v seniorském věku, ale také nedostatečnými finančními možnostmi. V postmoderní společnosti tak dochází k diversifikované zkušenosti stáří a stárnutí. Mezi seniory můžeme najít jedince vzdělávající se v univerzitách třetího věku, ale také jedince trávící většinu svého času „pasivně“ ve svých domovech anebo ty, kteří jsou zcela odkázáni na pomoc druhých. Zastánci *teorie třetího věku* však tvrdí, že seniorské období je ta část života, kdy je jedinec nezávislý na některých strukturálních omezeních společnosti (např. na povinnostech typu každodenního vstávání do práce) a zároveň se mu otevírá prostor pro seberealizaci, tedy pro činnosti, na které neměl během ekonomicky produktivní etapy života čas. Obhájci *teorie třetího věku* však upozorňují, že k prožívání třetího věku dochází až tehdy, kdy ve společnosti nastává zlepšení ekonomiky, a to zejména ekonomické soběstačnosti seniorů (Laslett 1991, 77–95).

⁴WHO (2002): *Active Ageing: a policy Framework*, http://whqlibdoc.who.int/hq/2002/WHO_NMH_NPH_02.8.pdf?ua=1, 5. 10. 2014, s. 12.

3. DALŠÍ TEORIE UCHOPUJÍCÍ PROCESY STÁRNUTÍ

Kromě tradičního konceptu stárnutí, aktivního konceptu stárnutí (Katz 2000) a teorie třetího věku (Laslett 1991) je další z teorií představující pozici seniora ve společnosti funkcionalistická teorie *odpoutávání se* (disengagement theory), která popisuje pozici seniora ve společnosti pomocí funkčnosti odpoutávání se z dosavadních rolí z důvodů uvolnění těchto míst pro další jedince. Tato teorie pracuje s odchodem do důchodu jako vítanou a všemi zúčastněnými jedinci přirozenou a akceptovanou změnou (Cumming at al. 1960, 23–35).

Kritická *teorie politické ekonomie stárnutí* naopak vychází z toho, že jedinci odcházející do důchodu se stávají závislými na pomoci státu a status seniora je vzhledem k této závislosti definován podřadně ve srovnání se statutem ekonomicky produktivního jedince. Instituce odchodu do důchodu vytváří typ strukturální závislosti, konstruuje seniory jako pasivní a to zejména tím, že prohlubuje jejich závislost na sociální pomoci státu, přičemž vývoj ekonomiky a sociální nerovnosti v postmoderních společnostech zapříčinily to, že se senioři začali stávat ve společnosti opomíjenými. Mnoho aktivních starších lidí však odsuzuje ukončení ekonomické aktivity a posléze lituje jejich nečinnosti a ztráty statusu produktivního člověka. Praktiky některých firem jsou zaměřené na nadhodnocování zaměstnanců mladšího věku oproti zaměstnancům, jejichž věková hranice se blíží seniorskému věku. Důvody propuštění jsou následně falešně obhajovány rétorikou nedostatečného zdraví a kapacity starších lidí (Townsend 1981, 5–28).

4. INSTITUTE DŮCHODU

Instituce důchodu je nahlížena odlišně prostřednictvím zmiňovaných teorií. Koncept *aktivního stárnutí* (Katz 2000) a *teorie třetího věku* (Laslett 1991) chápou instituci důchodu spíše pozitivně a pracují s ní jako s otevírajícím se prostorem pro naplnění volného času seberozvojem ve formě vzdělávání se a sebenaplnění. *Teorie odpoutávání se* pracuje s oboustrannou funkčností odchodu do důchodu. Seniory opouštějící své dosavadní role na jedné straně odchod do důchodu nijak nestigmatizuje a zároveň se jim otevírá prostor pro zaměření se na sebe a svou vlastní seberealizaci (Cumming at al. 1960).

Teorie politické ekonomie stárnutí na instituci důchodu nahlíží kriticky negativní optikou ve smyslu tradičního konceptu stárnutí. Jedinci opouštějící pracovní trh se stávají pasivními, tzn. závislými na sociální pomoci státu (Townsend 1981). Tím, že senioři přestávají disponovat placeným zaměstnáním, čelí tlaku na jejich dosud existující identity a role. Tato skutečnost následně podstatně ovlivňuje jejich reakce na formování přístupů ke zdrojům, jako jsou peníze, časový a osobní prostor, péče o zdraví a utváření a participace v sociálních sítích (Barnes a Parry 2004, 213).

Klíčovými pro proces adaptace na důchod a s ní spojenou ekonomickou pasivitu lze shledat zejména dopady genderových rolí a identit. Ženy a muži disponují rozdílnými vzorci životních stylů, které se odrážejí v zaměstnání, v utváření a udržování sociálních sítí a zvláštní dopad mají v rámci rodiny. Gender se jeví jako rozhodující faktor, který ovlivňuje adaptaci přechodu do důchodu a kvality této životní fáze.

Muži mají silnější vazby v zaměstnání a slabší vazby mimo něj, proto odchod do důchodu může pro ně být daleko obtížnější a frustrující než pro ženy, které svoji identitu odvíjejí zejména od rodinných vazeb a sociálních sítí (Barnes a Parry 2004, 218).

Odchod do důchodu může představovat odrazový můstek pro vytváření nových sociálních kontaktů a sítí (v náboženských, dobrovolnických, či volnočasových skupinách). Pro jiného však může odchod do důchodu naopak znamenat oslabení sociálních kontaktů a vztahů (např. z důvodu zhoršujícího se zdraví, imobility, nedostatku peněz apod.), což následně může vyústit v silný pocit izolace. Důchod lze pro některé jedince identifikovat jako období krize, neboť jsou nuceni čelit ambivalentním pocitům, a to zejména v kontextu odchodu z placeného zaměstnání (Barnes a Parry 2004, 218).

Jednotlivé genderové role jsou často provázány s rolami na pracovním trhu, tato skutečnost se odráží v rolích v důchodu. Silná identifikace s pracovní rolí je hlavním zdrojem problematického přechodu do důchodu. Tato skutečnost platí jak pro muže, tak pro ženy, muži se však daleko častěji identifikují s rolí ekonomicky produktivního jedince, a proto riziko problematického odchodu do důchodu pro ně představuje větší zátěž, a to zejména pro muže vyznávající tradiční genderové role, kde muž představuje hlavního živitele rodiny (Barnes a Parry 2004, 229–231).

Platnost teorií (politické ekonomie stárnutí, třetího věku) a konceptů (aktivního a tradičního stáří) uvedených výše se liší na základě genderu, odchod do důchodu a prožitek stáří bude skrze ně interpretován odlišně u mužů a žen. Například tvrzení Barnes a Parry (2004) dokladují, že teorie politické ekonomie stárnutí je platná ve větší míře u mužů než u žen. Ženy disponují slabšími vazbami na trhu práce než muži, přechod do důchodu je tak pro ně méně problematický. Tato teorie však zapomíná na vzrůstající participaci žen na trhu práce, na druhou stranu lze přihlídnout k tomu, že muži a ženy zažívají odlišné podmínky na trhu práce, což determinuje jejich odlišné zkušenosti (práce na částečný úvazek, špatně placené práce apod.).

5. ODCHOD DO DŮCHODU V ČR

V české společnosti je odchod do důchodu ve větší míře pojen s pozitivním náhledem (Rabušic 2004, 333), stále více lidí plánuje odejít do důchodu ještě před dosažením důchodového věku. Jedinci odcházející do důchodu spatřují v tomto období prostor pro volnočasové aktivity. Obliba předčasného důchodu přetrvává i navzdory radikálnímu snížení finančních prostředků. Zřejmým paradoxem je, že pokud senioři v důchodu již jsou, naopak tvrdí, že by raději byli ekonomicky aktivními a odchod do důchodu zpětně hodnotí jako vynucenou volbu. Důchod a to hlavně důchod předčasný je také často záchranou před nezaměstnaností ve věku blížícím se státem stanoveného věku odchodu do důchodu. Pozice ekonomicky neaktivního seniora ve společnosti je sice nižší než jedince ekonomicky aktivního, ale stále zřetelně vyšší než pozice jedince nezaměstnaného. Dle Rabušice česká populace rovněž odmítá koncept aktivního stárnutí, který by v kontextu zmíněného znamenal především zůstat na pracovním trhu a ekonomicky aktivním jedincem

déle (Rabušic 2004, 333). Jak tvrdí autoři studie ČSÚ o aktivitě seniorů v České republice rozhoduje jejich vzdělání.

„Existují velké rozdíly v intenzitě pracovního zapojení důchodců podle úrovně dosaženého vzdělání. Ve skupině osob se základním vzděláním pracoval pouze každý padesátý starobní důchodce. Ve skupině vyučených dosahuje 5 % a ve skupině osob se středním vzděláním s maturitou podíl pracujících starobních důchodců je vyšší než 8 % z celkového počtu respondentů s tímto stupněm vzdělání. Razantně roste podíl pracujících starobních důchodců ve skupině s vysokoškolským vzděláním, kde pracoval dokonce každý pátý starobní důchodce (19 %).“⁵

Rabušic (1998a, 271) však upozorňuje, že by si jedinci na prahu důchodového věku měli uvědomit pozitiva vyplývající z participace na pracovním trhu, přičemž poukazuje zejména na životní úroveň, která se po odchodu do důchodu rapidně snižuje.

Zde představené teorie a koncepty zpracovávají odchod do důchodu a instituci důchodu odlišným způsobem. Teorie odpoutávání se je v dnešní době vzhledem ke svému nekritickému přístupu k procesu stárnutí a obhajování vyčleňování seniorů ze společenského života nepřijatelná. Teorie politické ekonomie stárnutí představuje seniora jako pasivního člena společnosti a klade důraz zejména na vynucenou závislost a na společensky nižší postavení seniorů v komparaci s ekonomicky aktivními jedinci. Koncept aktivního stárnutí se střetává s Laslettovou teorií třetího věku v upřednostňované aktivitě a pozitivně nahlíží na otevření se prostoru k volnočasovým činnostem, vzdělávání a k participaci na trhu práce a „*stává se osou konstrukce pozitivních reprezentací stárnutí vymezujících se vůči stereotypním obrazům stáří jako období nečinnosti a nemoci*“ (Hasmanová Marhánková 2013, 12).

Teorie a koncepty nám také mohou nastítnit, jak senioři žijí (či by mohli žít). Upřednostňují-li život v souladu s konceptem aktivního stáří, snaží se pravděpodobně neodcházet do důchodu ihned po dosažení státem stanoveného věku, ale naopak prodlužují participaci na trhu práce. Zároveň se aktivně zapojují do života a chodu své rodiny (pečují o vnoučata, vypomáhají svým dětem s chodem domácností), aktivně se zapojují v komunitě a svůj volný čas tráví aktivními činnostmi, jako je sport či specifické osobní koníčky (Hasmanová Marhánková 2010, 212; Avramov a Mašková 2003, 24). V protikladu představ o aktivním stárnutí stojí život neproduktivní, pasivní a charakteristický určitou závislostí (finanční či jinou) (Hasmanová Marhánková 2013, 19–20). Teorie a koncepty nás tedy směřují k zamyšlení se nad tím, co by mohlo mít významný vliv na spokojenost života v seniorském období. Je to práce, aktivně udržované zájmy a sociální sítě, či jsou čeští senioři zastánci spíše pasivního odpočinku? Na tyto otázky se pokusím odpovědět v následující části textu, která se věnuje analýze dat.

⁵ ČSÚ (2010): *Pracující důchodci tvoří důležitou součást české ekonomiky*, http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/pracujici_duchodci_tvori_dulezitou_soucast_ceske_ekonomiky, 5. 10. 2014.

6. HYPOTÉZY

Hypotézy, které jsou ve výzkumu formulovány, se opírají o základní výzkumnou otázku: Co ovlivňuje spokojenost seniorů se životem ve fázi, kdy odešli z pracovního trhu a jsou podporováni státem tzv. důchodem, který slouží k zajištění jejich základních životních potřeb. Hypotézy vycházejí z výše předkládaných teorií: Barnes a Parry (2004) pracující se spokojeností v důchodu odvislou od genderu jedince (H1), teorie politické ekonomie stárnutí, pracující s negativním dopadem ukončení ekonomické aktivity na subjektivní spokojenost (H2) a konceptem aktivního stárnutí, vyzdvihující aktivní činnosti ve formě sebevzdělávání, styku s rodinou a přáteli a provozování koníčků (H3).

- H1: V důsledku toho, že zkušenost odchodu do důchodu je ovlivňována genderem jedince a tvorbou jeho identity, ženy, které odvozují identitu od rodiny a mimopracovních sociálních sítí, se cítí v důchodu spokojenější než muži, jejichž identita je odvozena od pracovního trhu a sociálních sítí vznikajících na základě pracovních vztahů.
- H2: V důsledku toho, že důchodové dávky nepřesahují průměrné výdělky⁶ ekonomicky produktivní části obyvatel, se seniři pobírající tyto dávky⁷ cítí méně spokojeni než ti, kteří jsou ekonomicky činní ještě v důchodovém věku a jsou tudíž ekonomicky lépe zajištěni. Ekonomická pasivita a nedostatečnost zhoršuje subjektivní pocit spokojenosti ve stáří.
- H3: Jedinci vyznačující se aktivním přístupem ke stáří jsou ve stáří spokojenější než jedinci, kteří vyznávají tradiční přístup ke stáří. Zastáncům aktivního přístupu se odchodem do důchodu otevírá prostor pro aktivity, sebenaplnění a seberealizaci. Aktivní přístup ke stáří se rovněž může lišit ve vztahu se subjektivním pocitem bohatství rodiny. Čím bohatší se jedinec cítí, tím více financí zužitkovává k realizaci volného času (například využití financí k nákupu odborné literatury, náklady na cestování apod.).

7. DATA

V této práci využívám data Českého sociálně vědního archivu,⁸ která pocházejí z komplexní analýzy sociálně ekonomických podmínek života ve stáří s názvem *Život ve stáří 2002*. Ředitelkou výzkumu byla Věra Kuchařová, SOCIOKLUB – Praha VÚPSV. Respondenty a respondentkami výzkumu byli obyvatelé České republiky ve věku 60 a více let. „Šetření bylo zaměřeno na problematiku života ve stáří, na zkušenosti a názory respondentů na podmínky života starších občanů. Pozornost byla věnována materiálním podmínkám starších lidí, přechodu z pracovní

⁶Průměrná hrubá mzda v ČR je 25 500 Kč (ČSÚ (2014): *Nejnovější údaje*, <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/home>, 9. 10. 2014).

⁷„Průměrná výše starobního důchodu činila ke konci roku 2011 celkem 10 123 Kč. Průměrný důchod byl vyšší u mužů – 11 240 Kč, u žen představoval 9189 Kč“ (Ministerstvo práce a sociálních věcí (2011): *ČSSZ: Průměrný důchod přesáhl 10 000 korun*, <http://www.mpsv.cz/cs/10289>, 5. 10. 2014).

⁸Český sociálně vědní datový archiv (ČSDA): <http://archiv.soc.cas.cz/>, 11. 1. 2015.

aktivitu do důchodu, přípravě na stáří, možnostem aktivního prožívání stáří, poskytovaným službám apod.“ (Kuchařová 2002).

Díličí témata výzkumu byla: obecné otázky o stáří, rodině a společnosti, pracovní činnost a přechod do důchodu, životní úroveň, domácnost a bydlení, rodina a domácnost, sociální pomoc, příprava na stáří. Výzkum byl proveden pomocí standardizovaných rozhovorů s respondenty vybranými kvótním výběrem v celkovém počtu 1036.⁹

8. ANALYZOVANÉ PROMĚNNÉ

Závislou (vysvětlovanou) proměnnou, kterou v překládané analýze zastupuje subjektivní pocit spokojenosti ve stáří, testuji pomocí postupně budovaných modelů. Závislá proměnná vystupuje z modelů jako výsledek působení tzv. nezávislých (vysvětlujících) proměnných,¹⁰ které postupně do budovaných modelů volím na základě zde představených výchozích teorií. Nezávislé (vysvětlující či příčinné) proměnné, v důsledku jejichž transformace dochází ke změně vysvětlované proměnné, jsou:

1. pohlaví respondenta – vycházím z představy odlišnosti adaptace na život v důchodu v závislosti na genderu jedince, ženy se adaptují a prožívají život v důchodu odlišně vzhledem k tvorbě identity než muži; ženy svoji identitu odvozují především od rodiny a sociálních sítí, zatímco muži identitu odvozují od pracovního poměru a sítí, vzniklých v zaměstnání (Barnes a Parry 2004);
2. sociální postavení respondenta – zaměstnanecký poměr má vliv na finanční zabezpečení jedince, ovlivňuje pocit spokojenosti ve stáří a zároveň také odkazuje na akceptaci seniora přístupu tzv. aktivního stárnutí, který život ve stáří zkvalitňuje (Hasmanová Marhánková 2010);
3. subjektivní pocit bohatství rodiny – proměnná souvisí se subjektivním hodnocením finančního zabezpečení seniora ve vztahu k subjektivnímu pocitu prožívání stáří, přičemž pocit chudoby může mít faktické dopady na „*well-being*“, resp. na subjektivní pocit prožívání života, ale také na možnosti financování volnočasových aktivit (Bartošová 2012);
4. zdravotní stav respondenta – vycházím z předpokladu vlivu zdravotního stavu na prožívání stáří, dobrý zdravotní stav ovlivňuje pozitivně prožívání seniorské etapy života (Bartošová 2012);
5. subjektivní pocit osamění – jedinec, který se cítí osamocen, může prožívat subjektivně stáří a důchod hůře, a to zejména vzhledem k tomu, že se nemá s kým podělit o prožitky každodenního života (Bartošová 2012);

⁹Součástí dotazníku byla otázka na sociální postavení respondenta/respondentky s možnostmi: důchodce nepracující, důchodce pracující, zaměstnaný výdělečně činný. Tato otázka je zohledněna v analýze, a to v její první části.

¹⁰Subjektivní spokojenost ve stáří může být ovlivněna mnoha faktory. Pokud bychom se zeptali seniorů kolem sebe, každý by nám pravděpodobně řekl něco jiného, co ovlivňuje „tu jeho“ spokojenost. Nicméně já vycházím z teorií popisovaných v první části textu, na základě kterých předpokládám faktory, které mohou subjektivní spokojenost ve stáří ovlivňovat.

6. pravidelnost setkávání se s vlastními dětmi – častější návštěvy dětí mohou podporovat pozitivnější prožívání stáří, aktivní setkávání v rámci rodiny je jednou z indicií aktivního stáří (Hasmanová Marháková 2010), jedinec se nemusí cítit izolován především od mladší generace ve společnosti a zároveň izolován od své rodiny. Od četnosti společných návštěv odvozují vztahy s dětmi – pokud jsou návštěvy čtenější, jsou také vztahy mezi dětmi a rodiči kvalitnější a naopak;
7. studium jazyků, odborné literatury a návštěvy odborných přednášek – zájem o vzdělávání se a seberozvoj v seniorském období života jsou spojovány s konceptem aktivního stárnutí (Hasmanová Marháková 2010);
8. četnost setkávání se s členy rodiny a přáteli – důchodový věk otevírá prostor k volnočasovým aktivitám, které mohou být vykonávány s rodinou nebo přáteli. Jedinec si aktivně užívá seniorského věku, a tím je jeho prožitek z této etapy života naplněnější a uspokojivější, udržování a tvorba sociálních sítí je rovněž znakem konceptu aktivního stárnutí (Hasmanová Marháková 2010);
9. nejvyšší stupeň dosaženého vzdělání – předpokládám, že jedinec, který má vyšší vzdělání, tudíž do vzdělání během života více investoval, se bude v seniorském věku cítit lépe než jedinec s nižším vzděláním. Senior s vyšším vzděláním, již tento vklad nepoužívá ve prospěch rozvoje sebe a společnosti, bude se tedy v důchodu cítit nevyužitý a zbytečný. Dle studie ČSÚ (2010) se rovněž jedinec s vyšším dosaženým vzděláním častěji zapojuje do trhu práce i po dosažení důchodového věku.¹¹

9. ÚPRAVA DAT PŘED ANALÝZOU

Před analýzou dat provádím úpravu mnou zvolených proměnných (závislé a nezávislé). Z datového souboru selektuji pouze mnou předem zvolené proměnné (viz část č. 8). Vzhledem k tomu, že k analýze volím logistickou regresi pracujících s modely náhodných veličin nabývajících hodnot 0 a 1, kóduji závislou proměnnou do binární podoby (spokojen 0 a nespokojen 1) a další proměnné následovně: proměnnou sociální postavení respondenta (na seniora pracujícího 0 a nepracujícího 1), zdravotní stav (spíše dobrý 0, spíše špatný 1), subjektivní pocit osamění (ne 0, ano 1), existenci sociálních sítí (ano 0, ne 1), vzdělávací aktivity (ano 0, ne 1), subjektivní pocit bohatství rodiny (spíše bohatá 0, spíše chudá 1). Zbývající proměnné kóduji do proměnných kategoriálních, širší škály odpovědí slučuji do jednodušších, tří a čtyř kategoriálních proměnných (četnost styku dětmi: často 0, občas 1, vůbec 2; nejvyšší stupeň dosaženého vzdělání: ZŠ 0, SOU 1, SŠ 2, VŠ 3). Kategorie všech proměnných tzv. „missing“ odstraňuji z analyzovaného souboru. Takto upravená data jsou připravená k logistické regresi.

¹¹ ČSÚ (2010): *Pracující důchodci tvoří důležitou součást české ekonomiky*, http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/pracujici_duchodci_tvori_dulezitou_soucast_ceske_ekonomiky, 5. 10. 2014.

10. LOGISTICKÁ REGRESE

Logistická regrese je druhem statistické analýzy pracující s postupně vytvářenými modely. Logistické modely, se kterými pracuji v tomto textu, vytvářím za účelem odhadnutí pravděpodobnosti poměru šancí, zda jev (subjektivní spokojenost) nastane či ne. Pomocí postupně budovaných modelů hledám co nejuvhodnější kombinaci (závislé proměnné a proměnných nezávislých), která by co nejuvstíženěji odhadovala pravděpodobnost šancí zažít subjektivní spokojenost ve stáří. Modely porovnávám dle poměru šancí a statistik, které odhadují vhodnosti použití logistických modelů (χ^2 GOF, χ^2 LR, p-hodnoty, χ^2 a BIC). Ve všech modelech je referenční kategorií, resp. závislou proměnnou subjektivní spokojenost ve stáří, tzn. $Y =$ spokojenost ve stáří. Při tvorbě modelů vycházím ze zde předložených teorií a předem stanovených hypotéz. Proměnné přidávám nejdříve postupně, abych zjistila vliv a signifikaci každé z dle mého mínění zásadní proměnné, která se váže na zde předložené teoretické koncepty. Pro kontrolu statistické významnosti následně přidávám zbývající proměnné, a to v jednom kroku.

První model (A) je tvořen závislou proměnnou subjektivní spokojenost ve stáří a nezávislou proměnnou, kterou je gender respondenta. Při tvorbě tohoto modelu pracuji s teorií Barnes a Parry (2004), která tvrdí, že gender respondenta ovlivňuje adaptaci jedince na život v důchodu, ženy svoji identitu odvozuji především od rodiny a sociálních sítí, muži ji odvozuji od pracovního poměru a sítí vzniklých v zaměstnání.

Druhý model (B) je tvořen závislou proměnnou subjektivní pocit spokojenosti ve stáří a dvěma nezávislými proměnnými – gender a ekonomický status respondenta. Při tvorbě tohoto modelu vycházím z předpokladů konceptu aktivního stárnutí a do modelu zahrnuji ekonomické postavení respondenta. Zaměstnanecký poměr ovlivňuje finanční zabezpečení jedince a následně může ovlivňovat subjektivní pocit spokojenosti ve stáří (Hasmanová Marhánková 2010). Zároveň mě zajímá, jaký je vztah mezi subjektivní spokojeností ve stáří, ekonomickým statusem a genderem.

Třetí model (C) je tvořen závislou proměnnou subjektivní pocit spokojenosti ve stáří a třemi nezávislými proměnnými – gender, ekonomický status a aktivní vzdělávání respondenta. Opět vycházím z předpokladů konceptu aktivního stárnutí, přičemž studium jazyků, odborné literatury a návštěvy odborných přednášek, lépe řečeno zájem o vzdělávání a seberozvoj v seniorském období života jsou s tímto konceptem spojovány (Hasmanová Marhánková 2010). Předpokládám rovněž, že k aktivnímu využití volného času je zapotřebí nejen osobního zájmu, ale také finančních prostředků, a to například na zakoupení odborné literatury, zakoupení předplatného časopisů, zaplacení průkazky do knihovny, náklady na cestování apod., které může status pracujícího důchodce poskytnout.

Čtvrtý model (D) je tvořen závislou proměnnou (subjektivní pocit spokojenosti s životem ve stáří) a čtyřmi nezávislými proměnnými (gender, ekonomický status, aktivní vzdělávání a subjektivní bohatství rodiny). Tento model vychází z představy ovlivnění participace na aktivním vzdělávání subjektivním pocitem finanční

dostatečnosti. Subjektivní pocit chudoby může mít faktické dopady na „well-being“, resp. na subjektivní pocit prožívání života, ale také na možnosti financování volnočasových aktivit (Bartošová 2012).

Pátým modelem (E) testuji interakci mezi aktivním vzděláváním a bohatstvím, resp. závisí participace na aktivním vzdělávání na subjektivním pocitu bohatství? Model tvoří závislá proměnná (subjektivní pocit spokojenosti s životem ve stáří) a nezávislé proměnné (gender, ekonomický status, aktivní vzdělávání, bohatství rodiny, interakce mezi aktivním vzděláváním a bohatstvím).

Do šestého modelu (F) přidávám všechny zbývající proměnné. Model tvoří závislá proměnná (subjektivní pocit spokojenosti) a nezávislé proměnné (gender, ekonomický status, aktivní vzdělávání, bohatství rodiny, zdravotní stav, subjektivní pocit osamění, sociální síť, vztahy s dětmi, nejvyšší stupeň dosaženého vzdělání) a kontroly statistickou významnost těchto nezávislých proměnných. Interakci mezi aktivním vzděláváním a bohatstvím model F neobsahuje.

Poslední sedmý model (F1) testuje linearitu proměnné stupeň nejvyššího dosaženého vzdělání, a to vzhledem k předpokladu, že jednotlivé úrovně vzdělání mají na subjektivní spokojenost ve stáří různý vliv. LR test následně nutnost použití tohoto modelu, kde je proměnná nejvyšší stupeň dosaženého vzdělání jako sada dummies, nepotvrdil. Kategoriaální proměnná data popisuje stejně dobře jako proměnná ve formě sady dummies.

Výsledky logistické analýzy dokládají, že nejvhodnějším modelem, který popisuje analyzovaná data, je model F. Tento model má nejnižší BIC a zároveň p-hodnotu blízkou hodnotě 1 a GOF blízký hodnotě 0. Tento model je nejvhodnější k popisu dat i přesto, že se gender, ekonomický status, sociální síť, vztahy s dětmi a stupeň nejvyššího vzdělání seniora ukázaly jako proměnné nesignifikantní.

V modelu F se logit subjektivní spokojenosti se životem ve stáří zvýší o 0,963 po přidání proměnné aktivní vzdělávání; po přidání proměnné subjektivní pocit bohatství rodiny se zvýší o 0,636, po přidání proměnné zdravotní stav se logit subjektivní spokojenosti zvýší o 0,937 a po přidání proměnné subjektivní pocit osamění se logit spokojenosti ve stáří zvýší o 0,784. Tyto čtyři proměnné se ukázaly v modelu jako statisticky nejvýznamnější, všechny jsou charakteristické vysokou signifikací (aktivní vzdělávání $p < 0,01$; ostatní $p < 0,001$). Senior, který se aktivně vzdělává, se bude cítit ve stáří spokojeněji v poměru šancí 2,7: 1 než senior, který se aktivně nevzdělává; senior, který pochází ze subjektivně bohaté rodiny, se bude cítit ve stáří spokojeněji v poměru šancí 1,9: 1 než senior pocházející ze subjektivně nemajetné rodiny; senior, který má dobrý zdravotní stav, se bude cítit spokojeněji v poměru šancí 2,6: 1 než senior s neuspokojivým zdravotním stavem a senior, který subjektivně není osamělý, se cítí spokojeněji v poměru šancí 2,2: 1 než senior subjektivně osamělý.

Model D vhodně prezentuje téměř všechny vztahy, které obsahuje. Kromě genderu, který je nesignifikantní, vykazují ostatní proměnné (ekonomický status, aktivní vzdělání, subjektivní bohatství rodiny) vysokou signifikantnost. Tento model má nízký BIC a zároveň p-hodnotu blízkou hodnotě 1 a GOF blízký hodnotě 0. Logit subjektivního pocitu spokojenosti ve stáří se zvýší o 0,501 po přidání proměnné ekonomický status respondenta, po přidání proměnné aktivní vzdělávání

Tabulka 1: Odhadnuté parametry regresních modelů závislosti „subjektivního pocitu spokojenosti života ve stáří“ na genderu, ekonomickém statusu, aktivním vzdělávání, subjektivním pocitu bohatství rodiny, zdravotním stavu, subjektivním pocitu osamocení, sociálních sítích, vztazích s dětmi respondentů a jeho nejvyšším stupni dosaženého vzdělání. Koeficienty logistické regrese (standardní chyby), (N = 902).
Table 1: Estimates of regression models based on “subjective satisfaction feeling in old age” of gender, economic status, active learning, family wealth, health, subjective loneliness, social networks, relationships with children and level of educational. Logistic regression coefficients (standard errors), (N = 902).

	Model A	Model B	Model C	Model D	Model E	Model F	Model F1
Gender	-158 n.s. (.145)	-087 n.s. (.147)	-074 n.s. (.149)	005 n.s. (.151)	-001 n.s. (.152)	-126 n.s. (.165)	085 n.s. (.168)
Ekonomický status		.669** (.213)	.524* (.218)	.501* (.220)	.529* (.222)	.147 n.s. (.235)	.139 n.s. (.235)
Aktivní vzdělávání			1.026*** (.285)	.997** (.288)	.300 n.s. (.444)	.963** (.303)	.880** (.308)
Bohatství rodiny				.836*** (.165)	-1.198 n.s. (.562)	.636*** (.175)	.614 *** (.175)
Interakce aktivní vzdělávání*bohatství rodiny					1.060† (.578)		
Zdravotní stav						.947*** (.160)	.945*** (.160)
Pocit osamění						.784*** (.158)	.805*** (.159)
Sociální síť						.461 n.s. (.283)	.505† (.284)
Vztahy s dětmi						-.068 n.s. (.153)	-.068 n.s. (.153)
Stupeň vzdělání (ordinární proměnná; 0-3)						.015 n.s. (.097)	
ZS (kontrast)							
SOU							.341† (.206)
SŠ							.180 n.s. (.230)
VŠ							-.036 n.s. (.377)
Konst.	-.628*** (.090)	-1.225*** (.213)	-2.037*** (.324)	-2.605*** (.352)	-1.995*** (.443)	-3.075*** (.430)	-3.152*** (.435)

Zdroj: [ČSDA] vlastní analýza, vlastní výpočty, †p<0,1; *p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001

se logit spokojenosti zvýší o 0,997 a po přidání subjektivního bohatství rodiny se logit zvýší o 0,836. Ekonomicky aktivní senior se bude cítit spokojeněji v poměru šancí 1,7 : 1 než senior ekonomicky neaktivní; aktivně se vzdělávající senior se bude cítit spokojeněji v poměru šancí 2,7 : 1 než senior aktivně se nevzdělávající a senior pocházející ze subjektivně bohaté rodiny se bude cítit spokojeněji v poměru šancí 2,3 : 1 než senior pocházející ze subjektivně chudé rodiny.

11. DISKUZE A ZÁVĚR

Výsledky logistické regrese zaměřené na testování poměru šancí zažít subjektivní spokojenost seniorů se životem ve stáří shodně dokládají, že subjektivní spokojenost s životem ve stáří se neliší na základě genderu, tudíž mnou formulovaná první hypotéza se nepotvrdila. Hypotéza je postavena na předpokladu Barnes a Parry (2004), že v důsledku ovlivnění zkušenosti odchodu do důchodu genderem a utvářením identit, jsou ženy, které odvozují identitu od rodiny a mimopracovních sociálních sítí v důchodu spokojenější než muži, jejichž identita je odvozena od pracovního trhu a sociálních sítí vznikajících zejména na základě pracovních vztahů. Barnes a Parry (2004) argumentují tím, že mužská a ženská pracovní biografie se značně odlišují. Ženská zkušenost s pohybem na pracovním trhu je v porovnání s tou mužskou daleko roztržitější (například z důvodu péče o děti), kdežto pro muže zaměstnání představuje zásadní faktor pro vytváření sociálních sítí (Barnes a Parry 2004, 213–233).

Genderové teorie zaměřující se na odchod do důchodu sice pracují s tím, že ženy jsou schopny se na důchod a seniorskou část života adaptovat lépe a jsou v něm tudíž spokojenější, ale výsledky mnou provedené logistické analýzy tento předpoklad nepotvrdily. Jisté vysvětlení můžeme hledat v tom, že práce a sebe-realizace v pracovní kariéře není již doménou výhradně mužskou, ale v současné době jsou rovněž ženy schopny se úspěšně realizovat na pracovním trhu, práce jim přináší uspokojení a navíc finanční profit, který nelze v seniorském období života zcela opomenout. V současné době je práce pro většinu žen, které nepostrádají určitou dávku ctižádosti, podstatným zdrojem seberealizace a sebenaplnění (Vohlídalová 2006, 30–31). Ženy se více realizují na pracovním trhu, než tomu tak bylo v minulosti, prioritní pozice závislá na péči o domácnost může tudíž poněkud upadat. Výsledky podporuje rovněž studie ČSÚ: „Z výsledků výběrového šetření vyplývá, že počet pracujících žen s důchodem mírně převažuje nad počtem mužů. [...] Pracující starobní důchodkyně převyšují počty pracujících starobních důchodců v celé desetileté skupině 55–64 let.“¹² Tato situace je patrná zejména u „časných“ senierek. U jedinců nad 64 let se však situace obrací, jak dokládají výsledky studie ČSÚ: „Podíl důchodců na celkovém počtu pracujících se podstatně mění ve skupině 65letých a starších. Počet pracujících mužů v tomto věku značně převyšuje počet pracujících důchodkyň. Podíl důchodců na počtu pracujících ve vyšším věku je přitom u obou pohlaví značný (u mužů téměř 90 %, u žen 95 %).“¹³

¹² ČSÚ (2012): *Důchodci a jejich aktivita na trhu práce*, <http://czso.cz/csu/csu.nsf/ainformace/77D200489915>, 9. 10. 2014.

¹³ ČSÚ (2012): *Důchodci a jejich aktivita na trhu práce*, <http://czso.cz/csu/csu.nsf/ainformace/77D200489915>, 9. 10. 2014.

Tabulka 2: Statistiky vhodnosti odhadnutých logistických modelů, testy pro srovnání modelů vztahu „subjektivního pocitu spokojenosti života ve stáří“ na sociálním statusu, genderu, zdravotním stavu, subjektivním pocitu osamocení, subjektivním pocitu bohatství rodiny, nejvyššího stupně dosaženého vzdělání, aktivního vzdělávání, zájmu o vzdělání, sociálních sítích a četnosti styků s vlastními dětmi respondenta, (N=902).

Table 2: Statistics appropriateness of the estimated logistic models, tests for comparing of relationship models of the “subjective satisfaction feeling in old age” on social status, gender, health, subjective loneliness, family wealth, the level of education, active learning, interest in education, social networks and frequency of contacts with the respondent’s own children, (N = 902).

Označení a popis modelu	Testové statistiky			
	Chi ² GOF/LR	p-hodnota	Chi ² modelu	BIC
	<i>GOF</i>			
Model A: gender	#	#	1.20 n.s.	1164,1
Model B: A rozšířený o ekonom.status	0,08	0,78	11.90**	1160,3
Model C: B rozšířený o aktivní vzdělávání	0,18	0,91	27.28***	1151,7
Model D: C rozšířený o bohatství rodiny	1,24	0,74	54.73***	1131
Model E: D rozšířený o interakci mezi aktivním vzděláváním a bohatství rodiny	1,72	0,63	57.95***	1134,6
Model F: D rozšířený o zdravotní stav, pocit osamění, sociální sítě, vztahy s dětmi a nejvyšší stupeň dosaženého vzdělání	5,76	0,67	133.89***	1085,9
Model F1: F rozšířený o test linearity nejvyššího stupně dosaženého vzdělání	2,84	0,94	137.38***	1096
<i>Kontrasty:</i>	<i>LR</i>			
Model B – model A	10.69**			-3,8
Model C – model B	15.39**			-8,6
Model D – Model C	27.45***			-20,7
Model E – Model D	3.23†			3,6
Model F – Model D	79.16***			-45,1
Model F1 – Model F	3.49 n.s.			10,1

Zdroj: [ČSDA] vlastní analýza, vlastní výpočty, †p<0,1; *p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001
GOF počítán podle Hosmer-Lemeshowa testu
vzhledem k malému počtu proměnných nelze test provést

Od 65 roku života jsou to tedy naopak muži, seniři, kteří převyšují počet pracujících důchodkyň. Možným vysvětlením je to, že se ženy v tomto období intenzivněji věnují jedné ze svých rolí, a to roli prarodiče, neboť „*babičky mají tendenci být blíž ke svým vnoučatům než dědečci*“ (Dopita 2005, 36–37).

Druhá hypotéza vycházející z kritické teorie politické ekonomie stárnutí, a to z předpokladu, že v důsledku nedosáhnutí důchodových dávek na průměrné výdělky ekonomicky produktivní části obyvatel, se seniři pobírající pouze tyto dávky cítí méně spokojeni než ti, kteří jsou ekonomicky činní ještě v seniorském věku a jsou tudíž ekonomicky lépe zajištěni, se potvrdila. Ekonomická pasivita a nedostatečnost zhoršuje subjektivní pocit spokojenosti ve stáří. Dle Barnes a Parry (2004) představuje placená práce ústřední faktor k získání mnoha benefitů jako je status, hmotné zabezpečení a pohyb v pracovním kolektivu, který jedinci zajišťuje vykonávání řady rutinních úkonů. Tyto rutinní činnosti formují jeho orientační strukturu světa a dávají životu určitý význam (Barnes a Parry 2004, 213–233).

Zajímavým zjištěním také je, že aktivita seniorů pozitivně zasahuje do subjektivního uspokojení jejich života. Hypotéza vycházející z konceptu aktivního stáří, která předpokládala, že jedinci vyznačující se aktivním přístupem ke stáří jsou ve stáří spokojenější než jedinci, kteří vyznávají tradiční přístup ke stáří, se potvrdila. Tato hypotéza stála na čtyřech atributech konceptu aktivního stáří: aktivním vzdělávání, ekonomické aktivitě, četnosti vztahů s rodinnou a aktivní participaci na utváření a udržování sociálních sítí (Hasmanová Marhánková 2010, 212; Avramov a Mašková 2003, 24). V modelu F a F1 jsem dále kontrolovala vliv proměnných: zdravotní stav, subjektivní pocit bohatství, subjektivní pocit osamění a vliv výše dosaženého vzdělání. Z analýzy vyplynulo, že model F nejlépe popisuje analyzovaná data, a to i přesto, že se gender, ekonomický status, sociální síť, vztahy s dětmi a stupeň nejvyššího vzdělání seniora ukázaly jako proměnné ne-signifikantní. Signifikantními se naopak ukázaly být proměnné subjektivní pocit bohatství rodiny, subjektivní pocit osamění a zdravotní stav, což jsou okolnosti, které mohou výrazně ovlivňovat chuť a motivaci seniora či seniorky zapojit se do volnočasových aktivit (Bartošová 2012, 58), resp. preferovat aktivní způsob života.

Zastáncům aktivního přístupu se odchodem do důchodu otevírá prostor pro volnočasové aktivity a seberealizaci. Budování a prožívání aktivního života, a to zejména aktivního života seniorů, je jedním z klíčových témat současné společnosti a její politiky. V současné době je jedinec neustále vyzván ke kontrole svého života, a to především pomocí jeho aktivní kultivace. Povinnost kultivace života se tak stává téměř „*morální povinností civilizovaného jedince*“ (Parusnikova 2000, 132). Život ve stáří je skrze koncept aktivního stárnutí definován jako „*proces, který maximálně rozvíjí příležitosti pro zdraví, participaci a ochranu seniorů, a tím zvyšuje kvalitu života v období stáří člověka*“.¹⁴ Mnoho autorů zaměřujících se a diskutujících o aktivitě života seniorů tvrdí, že pokud seniři budou aktivně kultivovat svůj život, mohou žít důstojněji a plnohodnotněji a zároveň soběstačně, nezávisle a samoobslužně, což jde dle jejich mínění ruku v ruce s radostí a spokojeností s životem. Cílem kultivace však není život prodloužit, ale především zkvalitnit jeho průběh (Štilec 2010, 1). Většina gerontologických a politických diskurzů

¹⁴WHO (2002): *Active Ageing: a policy Framework*, http://whqlibdoc.who.int/hq/2002/WHO_NMH_NPH_02.8.pdf?ua=1, 5. 10. 2014.

představují aktivitu jako pozitivum oproti závislosti, nemoci, osamělosti, aktivita je dle nich všelékem pro řízení současné, rizikové společnosti (Katz 2000) a zároveň je aktivita prezentována jako něco, co je pro člověka a jeho život přirozené.

Rovněž subjektivní pocit bohatství resp. chudoby rodiny může mít reálné dopady na subjektivní pocit spokojenosti. Jak tvrdí Rabušic (1998b), subjektivní pocit chudoby nelze v českých seniorů a seniorů vůbec opomíjet. Měřítka uchopení chudoby je velice problematické, a pokud objektivní chudoba ve stáří, která je definovaná poněkud vágně, může poskytovat relevantní výsledky, je zřejmé, že subjektivní hledisko může relevantní výsledky poskytovat rovněž. Rabušic argumentuje, že čeští seniori sice objektivně chudí nejsou, ale subjektivně ano a subjektivní pocit chudoby má následně reálné dopady na jejich wellbeing a tudíž i na spokojenost s jejich životem (Rabušic 1998b, 305–312). Subjektivní bohatství rodiny se ukázalo být signifikantním faktorem v subjektivním pocitu spokojenosti ve stáří (model D, F a F1), výsledky analýzy dat (model E) ukazují, že nejvíce spokojený senior je ten, který se aktivně vzdělává a pochází spíše ze subjektivně majetné rodiny.

Vztahy s dětmi a sociální sítě se ukázaly jako nesignifikantní ve vztahu prožívání spokojeného stáří. Naopak ne/zažívání subjektivního pocitu osamění se ukázalo významným faktorem v utváření subjektivní spokojenosti v seniorském období života. Senior, který již neparticipuje na pracovním trhu, se může ocitat v jisté izolaci od většinové společnosti. Riziko izolace a osamělosti je jedním z důsledků věkové segregace, pocit osamění napomáhá ke ztrátě sociální podpory a obvykle pak dochází k jakémusi „*bolestnému přežívání*“ (Hagestad a Uhlenberg 2006, 645–653).

Do jisté míry problematickým bodem zde předložené analýzy je absence zohlednění chronologického věku seniora. Je zřejmé, že jiný subjektivní prožitek a jiné „proměnné“, které mohou tento prožitek ovlivňovat, budou u respondentů a respondentek blízko k věku 60 let, jiné u osob o 10, 20 let starších. Výsledky výzkumu, zaměřeného na volnočasové aktivity seniorů, vedeného Bartošovou (2012, 63)¹⁵ dokladují, že zájem o volnočasové aktivity se mění po dosažení hranice věku 75 let. Zatímco ve věku 60–74 let si nadpoloviční většina osob účastnících se výzkumu cenila a uvědomovala prostor k volnočasovým aktivitám (65 %), u starších jedinců (75–80+) byl tento prostor pozitivně nahlížen v menší míře (48 resp. 33 %). Bartošová vidí důvod především ve zdravotním stavu těchto osob. Bariéry k aktivnímu trávení volného času se dle výsledků výzkumu liší rovněž podle věku. Do věku 64 let je bariérou především nedostatek financí, nad 65 let zdravotní stav. Je zřejmé, že hraje v subjektivním prožitku a preferenci faktorů, které ho mohou ovlivňovat důležitou roli. Seniori ve věku nad 80 let participují podstatně méně na volnočasových aktivitách než jedinci, kteří věkové hranice 80 let ještě nedosáhli (Bartošová 2012, 65–66).

¹⁵Výzkumu se zúčastnilo celkem 660 osob.

POUŽITÉ ZDROJE

LITERATURA

- AVRAMOV, Dragana a MAŠKOVÁ, Miroslava (2003): *Active Ageing in Europe*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- BARNES, Helen a PARRY, Jane (2004): Renegotiating identity and relationships: men and women's adjustments to retirement. *Ageing and Society*, č. 24, s. 213–233.
- BARTOŠOVÁ, Tereza (2012): Volnočasové aktivity a vnímání jejich bariér seniory. In: Kolibová, Helena a kol.: *Kultura aktivního stáří v programech měst a obcí v Moravsko-slezském kraji*. Opava: Slezská univerzita, s. 58–67.
- CUMMING, Elaine, DEAN, Lois R., NEWELL, David S. a McCAFFREY, Isabel (1960): Disengagement – A Tentative Theory of Aging. *Sociometry*, roč. 23, č. 1, s. 23–35.
- HAGESTAD, Gunhild O. a UHLENBERG, Peter (2006): Should We Be Concerned About Age Segregation?: Some Theoretical and Empirical Explorations. *Research on Aging*, roč. 28, č. 6, s. 638–653.
- DOPITA, Miroslav (2005): Věk: Stáří-Role: Prarodič. In: Sýkorová, Dana, Šimek, Dušan a Dvořáková, Miroslava (eds.): *Třetí věk trojí optikou*. Olomouc: Univerzita Palackého, s. 33–45.
- HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, Jaroslava (2010): Konstruování představ aktivního stárnutí v centrech pro seniory. *Sociologický časopis*, roč. 46, č. 2, s. 211–234.
- HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, Jaroslava (2013): *Aktivita jako projekt: Diskurz aktivního stárnutí a jeho odezvy v životech českých seniorů a seniorek*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- JEŘÁBEK, Hynek (2013): *Mezigenerační solidarita v péči o seniory*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- KATZ, Stephen (2000): Busy Bodies: Activity, Ageing and the Management of the Everyday Life. *Journal of Ageing Studies*, roč. 14, č. 2, s. 135–152.
- KOLIBOVÁ, Helena a kol. (2012): *Kultura aktivního stáří v programech měst a obcí v Moravsko-slezském kraji*. Opava: Slezská univerzita.
- KREIDL, Martin (2008): Mohou rozdíly v laickém chápání zdraví vysvětlit rozdíly v subjektivním zdravotním stavu mezi statusovými skupinami? *Sociologický časopis*, roč. 44, č. 11, s. 55–86.
- KUCHAROVÁ, Věra (2002): Život ve stáří (data) (http://nesstar.soc.cas.cz/webview/velocity?study=http%3A%2F%2Fnesstar.soc.cas.cz%3A80%2Fobj%2Fstudy%2FA_0058&format=html&mode=transform, 16. 5. 2012).
- LASLETT, Peter (1991): *The fresh map of life*. Cambridge: Harvard University Press.
- PARUSNIKOVÁ, Zuzana (2000): Biomoc a kult zdraví. *Sociologický časopis*, roč. 36, č. 2, s. 131–142.
- RABUŠIC, Ladislav (1998a): Časové aspekty českého důchodového věku. *Sociologický časopis*, roč. 34, č. 3, s. 267–283.
- RABUŠIC, Ladislav (1998b): Jsou čeští senioři chudí? *Sociologický časopis*, roč. 34, č. 3, s. 303–320.
- RABUŠIC, Ladislav (2004): Why are they are all so eager to retire? *Sociologický časopis*, roč. 40, č. 3, s. 319–342.
- SÝKOROVÁ, Dana (2007): *Autonomie ve stáří*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- SÝKOROVÁ, Dana, ŠIMEK, Dušan a DVOŘÁKOVÁ, Miroslava (2005): *Třetí věk trojí optikou*. Olomouc: Univerzita Palackého.

- ŠTÍLEC, Miroslav (2010): *Aktivní přístup ke stáří* (<http://www.zdn.cz/clanek/priloha-pacientske-listy/aktivni-pristup-ke-stari-452794>, 5. 10. 2014).
- TOWNSEND, Peter (1981): The Structured Dependency of the Elderly: A Creation of Social Policy in the Twentieth Century. *Ageing and Society* 1/1981, s. 5–28.
- VOHLÍDALOVÁ, Marta (2006): Mají muži a ženy v ČR odlišné postoje k práci? *Gender, rovné příležitosti a výzkum*, roč. 7, č. 1, s. 26–32.

INTERNETOVÉ ZDROJE

- ČSÚ (2003): *Nejnovější údaje. Statistický portrét stárnoucího obyvatelstva*, http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/statisticky_portret_starnouciho_obyvatelstva_tz031222, 5. 10. 2014.
- ČSÚ (2010): *Pracující důchodci tvoří důležitou součást české ekonomiky*, http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/pracujici_duchodci_tvori_dulezitou_soucast_ceske_ekonomiky, 5. 10. 2014.
- ČSÚ (2012): *Důchodci a jejich aktivita na trhu práce*, <http://czso.cz/csu/csu.nsf/ainformace/77D200489915>, 9. 10. 2014.
- ČSÚ (2013): *Obyvatelstvo*, http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/kapitola/0001-13-r_2013-0400, 5. 10. 2014.
- ČSÚ (2014): *Obyvatelstvo*, http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/obyvatelstvo_lide, 9. 10. 2014.
- ČSÚ (2014): *Nejnovější údaje*, <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/home>, 9. 10. 2014.
- Ministerstvo práce a sociálních věcí (2011): *ČSSZ: Průměrný důchod přesáhl 10 000 korun*, <http://www.mpsv.cz/cs/10289>, 5. 10. 2014.
- ČSAD (2015): Český sociálně vědní archiv, <http://archiv.soc.cas.cz/>, 11. 1. 2015
- ČSDA (2002): *Život ve stáří*, http://dSPACE.soc.cas.cz:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/1186/D_VUPSV00006.pdf?sequence=1, 11. 1. 2015.
- WHO (2002): *Active Ageing: a policy Framework*, http://whqlibdoc.who.int/hq/2002/WHO_NMH_NPH_02.8.pdf?ua=1, 5. 10. 2014.

SUMMARY

The demographic ageing of the population is one of the main characteristics of modern society and especially Western society. The issue of population ageing often appears in public, academic and general discourse. This is not a universal problem of the contemporary world, but rather a specific characteristic of the Western world. In Czech society, this issue is discussed mainly in economic terms, often in the context of pension reform. The clearly defined phase of “old-age” is a relatively new phenomenon, as in earlier times seniors were not perceived as a specific, independent group. This definition of seniors is connected mainly to the modernization and division of the private and public spheres. A portion of the responsibilities that previously belonged to the family have shifted to the state, and seniors have thus become a specific social group.

Ageing can be perceived or discussed through traditional theories of ageing, or through active ageing theory. The latter considers activity to be a state connected to an emphasis on improving the quality of life of the ageing population through active individual involvement in the cultivation of the senior phase of life, e.g. through longer participation on the job market. A generally desired stage of old-age is at present a crucial conceptual framework through which old-age can be understood.

Among other theories that deal with old-age, there is also the “third-age” theory, the functionalist “disengagement theory”, and the critical theory of the political economy of

ageing, which is based on the assumption that individuals leaving for retirement become dependent on the help of the state and that the status of senior is, in light of this dependence, defined as inferior in comparison with the status of an economically productive individual.

In Czech society, there is a rather positive outlook of entering retirement. Individuals entering this stage look at this period as a time for their free-time activities. There is a certain paradox, however, in the fact that seniors already in retirement often argue that they would rather be economically active, and retrospectively view their entry into retirement as a forced decision. Retirement, and mainly early retirement, is often a safeguard against unemployment at an age that is nearing retirement. The position of an economically active senior in society is lower than an individual who is economically active, but is still obviously higher than the position of someone unemployed.

What influences the satisfaction of Czech seniors in old-age? Is their contentment dependent on gender, economic activity, active use of free time, or subjective feelings of solitude? The analysis data from the Czech Social Science Data Archive *Life in old-age 2002* has shown that the satisfaction of Czech seniors does not in fact depend on gender, but does depend on whether the senior, man or woman, is still participating on the job market. Economic passiveness and inadequacy worsens the subjective feeling of happiness in old-age. The most satisfied seniors are those that work, which especially applies to women. Analysis also confirmed that individuals with an active approach to old-age are more satisfied than individuals who hold a more traditional approach to old-age. Relationships with children and social networks proved to be insignificant in relation to subjectively perceived and satisfied old-age. On the contrary, the experience or lack thereof of the subjective feeling of solitude proved to be a significant factor in creating a feeling of contentment in the senior stage of life. Seniors who no longer participate in the job market may find themselves in a certain degree of isolation from majority society. Analysis has also shown that seniors, the number of which is significantly growing in society, do not have any exaggerated demands for experiencing a satisfied life, which in their words depends mainly on good health, available activities, economic security and the absence of feelings of loneliness and solitude.